

Tiede, tieto ja valta

■ Tämänkertaisen *Historiallisen Aikakauskirjan* numeron käsikirjoituksia lukiessani tartuin muutama vuosi sitten ilmestyneeseen neliosaiseen teossarjaan *Suomen tieteen historia*. Tieteenalakohtaisten laajojen artikkeleiden lisäksi sarjassa on kaksi osaa, joissa luodataan tieteen ja tutkimuksen yleistä tilaa – ykkösosassa 1880-luvulle asti ja nelososassa 1880-luvulta lähtien. Koska tämä numero käsittelee tiedettä, tietoa ja kulttuuria eri näkökulmista, on valaisevaa lukea, mitä kollegat ovat muutama vuosi sitten kirjoittaneet aihepiiristä. Samaan aikaan olen eri syistä istunut kokouksissa, joissa pohditaan tiedeyhteisön selviytymistä uusista haasteista. Yliopistot tekevät suunnitelmia ja strategiapapereita, joissa etsitään ratkaisuja valtioneuvoston asettamiin valtionhallinnon tehostamistavoitteisiin.

Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajana pohdin, miten me toimituksessa teemme lehteä, joka on samaan aikaan tieteellisesti tasokas ja lukijoita kiinnostava. Opettajana ja tutkijana mietin, miten hankkia resursseja järkevälle opetukselle ja korkeatasoiselle tutkimukselle. Näissä ristipaineissa ja joskus mahdottomilta tuntuvien yhtälöiden edessä *Suomen tieteen historiasta* löytyy ajatuksia herättävää luettavaa. Erityisen puhutteleva on tohtori Erkki Urpilaisen epilogi hyödyn ja uushumanismin kauden tieteestä ja tutkimuksen ehdoista. Hänen

mukaansa tiede suuntautui hyödyn aikana perinteisten akateemisten rajojen ulkopuolelle ja yhteiskunnan odotukset asettivat yliopistolle paineita:

”Hyötyajattelu merkitsi sitä, että tieteellisessä tutkimuksessa keskeiseksi tuli välittömän hyödyn tuottaminen. Siten tutkimuksesta tuli käytännönläheistä, eikä teoretisoinnille ja perustutkimukselle jäänyt kovin suurta tilaa.”

Urpilainen kirjoittaa 1700-luvun puolivälisistä, mutta samoin äänenpainoin on suoreminkin kritisoitu nykyisen tutkimustyön ehtoja ja painopisteitä. Ei tietenkään ole paha asia, jos tieteestä on hyötyä, mutta tutkimuksen valjastaminen kansainvälisen kilpailukyvyyn tai jonkin muun oman aikansa poliittisen johtoajatuksen palvelukseen saattaa olla hyvinkin lyhytnäköistä. Urpilainenkin korostaa, että hyödyn ajan käytännön tutkimuksen arvostus laski varsinaisissa ”tieteellisissä” piireissä ja kun talouspolitiikan suunta muuttui, hyötytieteiden kannatus putosi.

Tieteen ja vallan tematiikkaan liittyy tässä numerossa erityisesti Riikka Nisosen artikkeli, joka käsittelee nimekkään tsekkitutkija Otto Wichterlen uraa ja toimintaa Prahan kevään ja normalisoinnin aikana. Kun tiedettä ja sen tavoitteita määritellään tiedeyhteisön ulkopuolelta, tutkimuksen taso väistämättä kärsii. Normalisoinnin aikana

tsekkitutkijat joutuivat istumaan aatteellisilla luennoilla. Wichterlen kollegat eivät istuneet tehostamiskokouksissa, mutta heidän tutkimusaikaansa söivät pakolliset luennot. Onko ero kovin suuri? Tehostamista ja leikkauksia suunnittelevat palaverit vievät työaikaa siinä missä oikeaa aatetta opettavat luennotkin.

Tieto on valtaa, mikäli suomalaisen sanontaan on uskomisen. Tiedon, kulttuurin ja vallan yhteys on saanut ajan kuluessa monia muotoja. Antti Oikarisen artikkeli antiikin Rooman kirjastoista tuo hyvinkin paljaalla tavalla esiin oppineisuuden ja kulttuurisiin instituutioihin liittyvät statuskysymykset. Roomalaiset, jotka arvostivat Kreikan kulttuuria, osoittivat arvostuksensa muun muassa ryöstämällä kreikkalaisia kirjastoja ja tuomalla niitä sotasaaliina kotiin. Oiva Kuisman artikkeli Porthanin estetiikasta esittelee puolestaan monipuolisen akateemisen opettajan, joka pohti eri taiteenaloja nykynäkökulmasta hyvinkin raikkaasti ja kulki opetus- ja sivistystyössään vuosikymmeniä hallinnollisten päätösten edellä. Suoremmin korkeakoulupolitiikkaan ja sen historiaan liittyy Arto Nevalan katsaus, jossa hän hahmottelee uusia avauksia yliopistohistorian tutkimukseen.

Tieto on valtaa, jonka käyttöä kaikki eivät aina edes huomaa. Tiede on oman historiansa aikana ollut sekä vallankahvassa että vallan sylissä. Tiede ja tieto vaikuttavat sellaisenkin ihmisten elämään, jotka uskovat elävänsä kaukana norsunluutorneista. Ihmiset voivat kertoa *Hurskaan kurjuuden* poikien tavoin, etteivät he tunne pitäjästä ketään Nelmanni-nimistä herraa, mutta silti eri alojen "Nelmannit" pääsevät muun muas-

sa sanomaan, mikä on normaalia ja mikä on poikkeavaa. Ville Kivimäen artikkeli psykiatrien paperisodasta on tästä kouriintuntuva esimerkki. Suomalaiset rintamamiehet saivat toisessa maailmansodassa kampailla sekä vihollista että sotapsykiatrian määritelmiä vastaan. Jälkimmäinen vastustaja oli vaikeammin hahmotettavissa ja tunnistettavissa, koska se käytti valtaa sekä miesten yli että miesten hyväksi. Tavoite oli hyvä: saada miehet riviin mahdollisimman hyväkuntoisina. Tähän tavoitteeseen ei valitsevien tieteellisten käsitysten mukaan mahtunut traumoja.

Alkuvuodesta ilmestynyt akatemiaprofessori Marjatta Hietalan toimittama teos *Tutkijat ja sota* käsittelee tieteen ja tieteentekijöiden asemaa yhteiskunnallisesti ja poliittisesti hankalissa olosuhteissa. Suomalaisen tiedeyhteisön kontaktit Saksaan olivat maailmansotien välisenä aikana jo vanhastaan vakiintuneella pohjalla. Sota ja sen lopputulos pakottivat arvioimaan tieteen kansainvälisyyttä uudelta pohjalta. Seppo Hentilä arvioi tässä numerossa Hietalan tutkimusryhmän teosta ja toteaa, että kansainväliset huiput olivat jo ennen sodan loppumista luoneet yhteyksiä eri suuntiin. Monipuoliset ja monenkieliset keskusteluyhteydet voivat edelleen olla suomalaiselle tutkimukselle voimavara, jota kannattaa tavoitella – tai pitää kiinni, jos kansainväliset kontaktit ovat jo valmiiksi laajat. Tässä korostuu myös kielitaidon ja muun kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman merkitys.

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@uta.fi